

KENDİ GİTTİ ADI KALDI YADİGAR: TEKEL

Aydınlık Gazetesi, 4 Ağustos 2020

Yıldırım Koç

Çarşıları gezdiğimde ara sıra dükkan tabelalarında hâlâ TEKEL sözcüğüne rastlıyorum. Alkollü içecek ve tütün ürünleri satılan dükkanların bazılarında İngilizce olarak “tobacco shop” yazıyor, bazılarında hâlâ TEKEL.

Ben, TEKEL ve SÜMERBANK ürünleriyle yetiştirilmiş kuşaktanım. Ayakkabımızı, pijamamızı ve gömleğimizi her ildeki SÜMERBANK mağazasından alırdık; takım elbisemiz SÜMERBANK kumaşından dikilirdi. Evimizin kibrit, tuz, sigara ve (Çaykur kurulmadan önce) çay ihtiyacı TEKEL’den karşılanırdı. Bayramlarda Tekel likörü almaya gönderilirdim. İlk içtiğim bira, Tekel birasıydı.

Biz **tüketici** olarak TEKEL ve SÜMERBANK gibi kamu kuruluşlarının ürünlerini güvenerek alırdık. **Üretici** de ürününü güvenerek bu ve benzeri kuruluşlara satardı. Pamuk, yün, tütün, çay, anason, üzüm, vb. üreticisi ürününe iyi para verileceğinden ve parasını mutlaka alacağından emindi. Bu işletmelerde çalışan **işçi ve memurlar** da günün koşullarında imrenilen çalışma ve yaşama imkanlarına sahipti.

Bugün TEKEL de yok, SÜMERBANK da. Ama TEKEL’in kendi gitti, adı kaldı yadigar.

KÖYLÜYE DESTEK

TEKEL, tütün üreticilerini Reji zulmü ve sömürsünden kurtardı. Yüzbinlerce köylü ailesine geçim imkanı sağladı.

Tütün üreticilerinin sayısı 1945 yılında 183 bin, 1950’de 231 bin oldu. Bu sayı 1960’lı yılların ilk yarısında hızla artarak, 1965 yılında 379 bine ulaştı. Türkiye’de TEKEL’in özelleştirilmesi öncesinde **622 bin** aile tütün ekimiyle geçiniyordu. Bu ailelerin 334 bini Ege Bölgesi’nde, 146 bini Güneydoğu Anadolu’da, 97 bini Karadeniz Bölgesi’nde, 29 bini Doğu Anadolu’da, 16 bini de Marmara Bölgesi’nde idi.

Tütün üreticilerinin sayısı 2001 yılında 402.889’a indi. TEKEL’in özelleştirilmesi sonrasında, 2016 yılı sonunda, tütün üreticilerinin toplam sayısı **58.167** idi. Güneydoğu Anadolu’daki 146 bin üretici, 6.357’ye inmişti. Doğu Anadolu’daki 29 bin üretici, yalnızca 136 olmuştu.

İSTİHDAM KAYNAĞI

TEKEL’in en önemli fabrikalarından biri, Cibali Tütün (Sigara) Fabrikası idi. Bu işletme 1884 yılında kuruldu ve 1925 yılında millileştirilip devletleştirildi. 1970 yılında İstanbul Sigara Fabrikası kuruluncaya kadarki dönemde ülkenin en önemli sigara fabrikası, Cibali Tütün’dü. Cibali Tütün Fabrikası özelleştirildi ve kapatıldı.

TEKEL’in İzmir Sigara Fabrikası 1884 yılında kuruldu. Fabrika özelleştirildi ve kapatıldı.

TEKEL’in Samsun Sigara Fabrikası da Reji dönemindendi; 1887 yılında kurulmuştu. 1997 yılında TEKEL’in Samsun Balıca Fabrikası açılınca, şehir içindeki Samsun Sigara Fabrikası faaliyetini durdurdu. Fabrika daha sonra özelleştirildi.

TEKEL’in Adana Sigara Fabrikası 1895 yılında kuruldu. Adana Sigara Fabrikası özelleştirildi ve kapatıldı.

TEKEL’in Malatya Sigara Fabrikası 1925 yılında tütün atelyesi olarak kuruldu. 1939 yılında da Malatya Sigara Fabrikası’na dönüştürüldü. Fabrika özelleştirildi ve kapatıldı.

1983 yılında Bitlis’te BEST (Bitlis Entegre Tütün Sanayii) kuruldu. Şirketin hisselerinin çoğunluğu ünlü ulusötesi sigara tekeli Rothmans Şirketi’ne, azınlığı ise Bitlis’teki girişimcilere aitti. İşletmenin yapacağı üretim ihraç edilecekti. TEKEL, Rothmans Şirketi’nin hisselerinin yüzde 25’ini satın alarak bu işletmeye ortak oldu. Şirket başarılı olamayınca üretim tesislerini 1997 yılında TEKEL’e sattı ve

faaliyetten çekildi. Böylece TEKEL'in Bitlis Sigara Fabrikası ortaya çıktı. Ancak fabrika daha sonra özelleştirildi ve kapatıldı.

TEKEL'in İstanbul (Maltepe) Sigara Fabrikası 1969 yılında üretime geçti. 2000'li yıllarda özelleştirildi ve kapatıldı.

TEKEL'in Tokat Sigara Fabrikası 1985 yılında üretime başladı. Özelleştirildi ve kapatıldı.

TEKEL'in içki fabrikaları, yaprak tütün işleme tesisleri, vb. de özelleştirildi.

1948 yılında TEKEL işyerlerinde toplam 20.390 daimi ve mevsimlik işçi, 3.523 memur ve 2008 hizmetli çalışıyordu. 1971 yılında çalışan daimi ve mevsimlik işçi sayısı 64.302, memur sayısı ise 5.535 idi.

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun 1984 yılına ilişkin raporuna göre, bu tarihte TEKEL'de toplam 6.744 memur ve 62.186 işçi çalışıyordu. Bu işçilerin hepsi sendika üyesiydi ve sendikalarının TEKEL ile imzaladığı toplu iş sözleşmelerinde önemli haklara sahipti. Ayrıca bu işyerlerinde yasalar da tam olarak uygulanıyordu.

Artık TEKEL yok. Kendi gitti, adı kaldı yadigar. Ama ben hâlâ, TEKEL'in ve yok edilen bunca kamu kuruluşunun bir gün yeniden yaratılacağına inanıyorum.